

คำเชิงอ้างอิง

สภานิติบัญญัติ

คำพิงเพย

คำคม และ

วลีสำเร็จรูป

คำว่า "คำเชิงอ้างอิง" เป็นชื่อซึ่งผู้เขียนได้บัญญัติขึ้นเพื่อให้นักความกว้าง คือรวมหมาย ถึงทั้งคำสุภาษิต คำพิงเพย และคำคม ตลอดจนวลีสำเร็จรูปต่าง ๆ เหมือนดังคำว่า "อาหาร" เป็นชื่อรวมของบรรดาทุกสิ่งทั้งกินได้ยกเว้นยาและ "ญาติ" เป็นชื่อรวมของ พี่ บ้า น้ำ อา ฯลฯ เป็นต้น เป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปว่า ลักษณะคำความหมาย (semantic feature) ของภาษาไทย มักไม่มีชื่อเรียก สิ่งทั้งกินความรวม เช่น ต้องขอยืมคำว่า "อาหาร" และ "ญาติ" มาจากภาษาบาลี แต่เรามีคำภาษาไทยที่เป็นชื่อเรียกที่ขอยละเอียดลงไปว่า ข้าว ปลา เนื้อ ผัก และ บู่ ย่า ตา ยาย อยู่แล้ว อยากรู้ก็ การที่คำว่า "คำเชิงอ้างอิง" จะติดอยู่ในภาษาไทยหรือไม่ นั้น ต้องแล้วแต่ท่านผู้อ่านว่า จะนิยมใช้คำหรือไม่ เหตุผลที่ผู้เขียนต้องพยายามคิดสร้างคำขึ้นมาก็คือ เพราะมีความสับสนและ เหลื่อมล้ำ (overlap) ระหว่างคำประเภทสุภาษิต คำพิงเพย คำคม และวลีสำเร็จรูปอยู่มาก ทั้งจะ ใดกล่าวต่อไป ในบทความนี้ ความเหลื่อมล้ำนี้มีอยู่มากจนยากที่จะตัดสินว่าคำใดเป็นสุภาษิตหรือคำ พึงเพยหรือคำคมหรือเป็นเพียงวลีสำเร็จรูปเลย ๆ ผู้เขียนจึงปรารถนาให้มีชื่อรวมสักชื่อหนึ่ง ซึ่งเมื่อ ละเอียดแล้วจะหมายความว่า เป็นคำที่เป็นที่อ้างอิงได้ เพราะจะเห็นได้ว่าเมื่อคนเราเอ่ยคำสุภาษิตหรือ คำพิงเพยหรือคำคมหรือวลีสำเร็จรูปนั้น เขาเอ่ยถึงเพื่ออ้างอิงให้คำพูดของเขามั่นหนักยิ่งขึ้นทั้งสน การตั้งชื่อคำสุภาษิต คำพิงเพย คำคม และวลีสำเร็จรูป เสียใหม่ว่าเป็น "คำเชิงอ้างอิง" จึงเป็น การตั้งชื่อคำเสียใหม่โดยคงตามประโยชน์ที่นำไปใช้ ส่วนปัญหาที่ว่าทำไมผู้เขียนจึงไม่เรียกคำประ เภทนี้รวมเสียว่า "สำนวน" เหมือนดังท่านกาญจนาศพนธ์^๑ ใช้เรียกก็เพราะว่าคำว่า "สำนวน"

๑. กาญจนาศพนธ์ เป็นนามปากกาของธนาวิจิตรมาทรา ท่านผู้นี้ได้รวบรวมคำเชิงอ้างอิงในภาษาไทยไว้มากมาย ใช้เวลารวบรวมกว่า ๓๐ ปี งานที่ตีพิมพ์รวมเล่มแล้วคือ "สำนวนไทย" พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๔

ในภาษาไทยเป็นคำที่มีความหมายกำกวมมาก การพูดอะไรที่ไม่ใช่การพูดโดยตรงไปตรงมาจะนับเป็น "สำนวน" ทั้งนี้ เช่น คำพูดของศรีธนไชยก็นับว่าเป็นการเล่นสำนวน ทั้งที่คำพูดของศรีธนไชยไม่ใช่สุภาษิต หรือคำพังเพย หรือคำคมหรือคำเชิงอ้างอิงประเภทใดทั้งสิ้น แต่เป็นการพูดเฉฉื่อให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่นที่เสียดพระเจ้านั่นคิดว่าตนมิได้ไปทำงานสายเพราะตน "มาก่อนไก่" คือได้เอาไก่ผูกติดหลังตนเองเข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น^๒ คนช่างเล่นสำนวนแบบศรีธนไชยในภาษาไทยเรียกว่าคน "เจ้าสำนวน" เมื่อคำว่าสำนวนมีความหมายกว้างมาถึง "สำบัดสำนวน" และการ "เล่น" สำนวนแล้ว ผู้เขียนบทความนี้จึงเห็นว่ามีความหมายห่างไกลจากคำประเภทสุภาษิต คำพังเพยและคำคมอย่างยิ่ง ดังนั้นผู้เขียนจึงจำเป็นต้องคิดคำว่า "คำเชิงอ้างอิง" ขึ้นใช้ทั้งที่ผู้เขียนก็ไม่ใช่นักบัญญัติศัพท์ ถ้าหากท่านผู้ใดคิดคำที่เหมาะสมกว่านั้นมาได้กรุณาแจ้งให้ผู้เขียนทราบเป็นวิทยาทานด้วย

สาเหตุที่ผู้เขียนต้องคิดคำว่า "คำเชิงอ้างอิง" ขึ้นมาใช้และสาเหตุที่ต้องเขียนบทความเรื่องนี้ก็คือ ต้องการจะให้คำประเภทสุภาษิต คำพังเพย และคำคม ตลอดจนวลีสำเร็จรูป ได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งควรจะได้เก็บรวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์เสียครั้งหนึ่ง เพราะเท่าที่เป็นมาแล้วนั้นเราได้ละเลยคำประเภทนี้กันเสียมากแล้ว หนังสือรวมเล่มคำเชิงอ้างอิงที่ใช้ในภาคกลางเล่มที่ตีพิมพ์ล่าสุดที่เราพอจะมีในเวลา^๓ คือหนังสือชื่อ "สำนวนไทย" ของขุนวิจิตรมาตราเล่มที่กล่าวแล้ว ของภาคเหนือมีอยู่ในหนังสือของอาจารย์มณี พยอมยงค์^๔ และอาจารย์ไพโรธ เติษพิริยกุล^๕ เป็นต้น ของภาคใต้ปรากฏอยู่บ้างในหนังสือที่แผนกภาษาไทย วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลารวบรวมไว้^๕ นอกจากหนังสือดังกล่าวแล้วมีปรากฏในบทความที่ลงในวารสารทางวิชาการของสถานศึกษาและหน่วยราชการต่าง ๆ อยู่บ้าง เช่นบทความเรื่อง "คำผญา" ของ น.ส. อรัญญา พรหมนอก ในวารสารธรรมศาสตร์ เล่ม ๑ ปีที่ ๑ เป็นต้น แต่ก็นับว่าไม่เพียงพอและบัดนี้เริ่มมีแนวโน้มเอียงว่า คำเชิงอ้างอิงเหล่านี้บางคำกำลังจะค่อยสูญหายไป เพราะคนคลายความนิยม ผู้เขียนบทความเรื่องนี้จึงใคร่ชักชวนเพื่อนนักวิชาการให้เบนความสนใจมาสู่เรื่องนี้บ้าง และช่วยกันรวบรวมไว้เพิ่มเติมจากที่ท่านนักวิชาการดังกล่าวนามข้างต้นได้รวบรวมไว้บ้างแล้ว

๒. ผู้สนใจการเล่นสำนวนแบบศรีธนไชยควรรหาหนังสือเรื่อง *ศรีธนไชยอ่าน*

๓. มณี พยอมยงค์ *ประวัติและวรรณคดีภาษาไทย*, สุริยวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ จักรพิมพ์ครั้งที่สอง เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖

๔. ไพโรธ เติษพิริยกุล *คติชาวบ้านภาษาไทย*, สุริยวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ จักรพิมพ์ เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖

๕. *คติชาวบ้านอำเภอสหพระ อำเภอรอนไค* สสำรวจและรวบรวมโดยแผนกภาษาไทย วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา ด้วยความร่วมมือจากมูลนิธิเอเซีย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓

ในบทความตอนต่อจากนี้ ไปจะไต่ถ่วงถึงคำเชิงอ้างอิงในแง่มุมต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้.-

๑. คำเชิงอ้างอิงเหล่านั้นคืออะไร
๒. กำเนิดของคำเชิงอ้างอิง
๓. รูปแบบของคำเชิงอ้างอิง
๔. ประโยชน์ในการศึกษาคำเชิงอ้างอิง

๑. คำเชิงอ้างอิงประเภทต่าง ๆ คืออะไร

สิ่งแรกที่พึงพิจารณาในหัวข้อนี้คือ คำจำกัดความ ของคำเชิงอ้างอิงประเภทต่าง ๆ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้นิยามคำว่า "สุภาษิต" ไว้ว่าเป็น "คำพูดที่ถือเป็นคติ" คือกล่าวว่าเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ในภาษาเดิมแปลว่า "ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว" ส่วนคำว่า "คำพังเพย" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้คำจำกัดความว่า เป็น "คำที่กล่าวข้นลอย ๆ เป็นคำกลางเพื่อให้ความเข้ากับเรื่อง"

จากคำจำกัดความของพจนานุกรมจะเห็นได้ว่า สุภาษิตเป็นคำกล่าวที่มีท่วงทำนองสั่งสอน (didactic) เพราะพจนานุกรมกล่าวว่าเป็นคำพูดที่เป็นคติ เมื่อเรากล่าวว่า คำใดเป็นคติหรือเป็นคติสอนใจ เราย่อมแฝงความหมายว่าควรปฏิบัติตามคำกล่าวนั้นด้วย หนังสือประชุมสุภาษิตที่มีอยู่ปัจจุบันก็มีท่วงทำนองสั่งสอนทั้งสิ้น เช่น สุภาษิตพระร่วง^๖ สุภาษิตสอนหญิง^๗ และศีกษากาพย์^๘ ที่สถานวิทยศึกษาศึกษาเพ็ชรบรมและแต่งขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ เป็นต้น ส่วนคำพังเพยนั้นดูตามคำจำกัดความแล้วอาจจะมีท่วงทำนองสั่งสอนหรือไม่ก็ได้ เพราะพจนานุกรมกล่าวแต่เพียงว่าเป็นคำที่กล่าวข้นลอย ๆ สำหรับให้ผู้อ่านและผู้ฟังใช้ตีความให้เข้ากับเนื้อเรื่อง พจนานุกรมให้คำจำกัดความเพียงเท่านี้ ทำให้คนธรรมดาสามัญเช่นผู้เขียนบทความนี้ลำบากใจมาก เพราะไม่ทราบว่า คติ เช่น โคนันที่ควรนับเป็นคำพังเพย ยกตัวอย่างข้อความไทยข้อความหนึ่งมีอยู่ว่า "ค่าน้ำพริกละลายนมแมว" ข้อความนี้ควรนับว่าเป็นสุภาษิตหรือคำพังเพยกันแน่ ถ้าถามคนส่วนมากคงจะได้รับคำตอบว่าเป็นคำพังเพย เพราะเป็นคำกล่าวลอย ๆ ไม่จำเพาะเจาะจงว่าเกี่ยวกับอะไร สำหรับผู้พูดผู้ฟังจะนำไปตีความหมายให้เข้ากับเรื่องที่ตนต้องการได้ เช่น จะนำไปกล่าวถึงการจัดการแต่งงานแบบ

๖. สุภาษิตพระร่วง ยังไม่ตกลงกันในเรื่องผู้แต่ง

๗. สุนทรภู่ สุภาษิตสอนหญิง

๘. ศีกษากาพย์ เป็นเล่มหนึ่งในรศภาษาไทยของคุรุสภา เป็นการรวมเล่มสุภาษิตต่างๆ ที่มีผู้เขียนให้อ่านทางวิทยศึกษานาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๗ และ ๒๔๔๘ พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๔

สิ้นเปลืองเงินทองมาก หรืออาจจะนำไปใช้กล่าวถึงการจัดงานโกนจุก ขวชนาค เสด็จพหลฯ ถิ่นที่
หงสน ถ้าใช้เหตุผลเช่นนี้และตัดสินว่าข้อความว่า "ค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ" เป็นคำพังเพย ผู้เขียน
บทความนั้นก็ไม่ต้องทำอะไร แต่ปัญหาที่มีอยู่ว่า ถ้าเรานำคำว่าอย่าไปนำหน้าข้อความนั้น เกิดข้อ
ความว่า "อย่าค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ" ข้อความใหม่จะกลายเป็นสุภาษิตหรือไม่ เพราะทั้ง
ทำนองได้เปลี่ยนจากการพูดแบบทั่ว ๆ ไป มาเป็นให้คติเชิงสั่งสอนแล้ว ถ้าตกลงตอบปัญหาข้อนี้ว่า
ให้ข้อความใหม่ที่ว่า "อย่าค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ" เป็นสุภาษิต และข้อความเก่าคือ "ค่าน้ำพริก
ละลายแม่น้ำ" เป็นคำพังเพย ผู้เขียนก็คิดว่า การตัดสินกันที่คำว่า "อย่า" ซึ่งแสดงความหมาย
เป็นคำสั่ง (Imperative Mood) เพียงคำเดียว ก่อนข้างจะเป็นวิธีการตัดสินที่ผิดเพี้ยน ในทำนอง
เดียวกัน ถ้าจะตัดสินว่า ข้อความ "นอนสูงนอนคว่ำ นอนต่านนอนหงาย" เป็นคำพังเพย และ
"นอนสูงให้นอนคว่ำ นอนต่าให้นอนหงาย" เป็นสุภาษิตแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นวิธีการแบ่งที่หละ
หลวมมาก เมื่อผู้เขียนเป็นนักเรียนได้เคยพบปัญหา คือไม่ทราบว่าจะข้อความใดเป็นคำพังเพย ข้อ
ความใดเป็นสุภาษิต เมื่อได้รับคำสั่งให้เขียนเรียงความในหัวข้อเรื่องคำสุภาษิต จึงต้องนำความ
ไปปรึกษาคุณครู ท่านแนะนำว่าสุภาษิตต้องแต่งเป็นโคลงฉันท์ กาพย์กลอน คือต้องเป็นหนังสือ
วรรณคดี ส่วนคำพังเพยเป็นภาษาชาวบ้าน ในตอนนั้นก็ต้องเชื่อตามคุณครู แต่ผู้เขียนตั้งใจไว้ว่า
โตขึ้นจะต้องพยายามหาคำตอบเรื่องนี้ เพราะผู้เขียนไม่พอใจการตัดสินด้วยรูปแบบ (โคลงฉันท์
กาพย์กลอน หรือร้อยแก้ว) และการตัดสินด้วยขนบวรรณะของผู้แต่ง (กวีในราชสำนักหรือชาวบ้าน)

ก่อนตอบปัญหานี้ ขอให้เราพิจารณาเรื่องคำคมและวลีสำเร็จรูปคู่บ้าง พจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ไม่ได้ให้คำจำกัดความคำว่าคำคมไว้ ซึ่งความจริงแล้ว ก็ไม่
จำเป็นต้องให้เพราะชัดเจนอยู่ในตัวแล้ว คำคมแปลตรงตัว น่าจะแปลว่า ถ้อยคำหรือข้อความที่
แสดงให้เห็นความฉับไวและแจ่มกระจ่างแห่งท่วงปัญญาของผู้พูด เช่น ใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบที่
เหมาะสม หรือพูดความจริงที่ทุกคนรู้ออกมาด้วยวิธีชวนให้ขบขัน เป็นต้น ที่ผู้เขียนเลือกแปลดังนี้
เพราะคำว่า "คม" แปลว่าส่วนที่บางแหลมที่สุดของอาวุธ เป็นส่วนที่จะบาดเนื้อเราได้ คำคมก็คือ
คำที่แสดงปัญญาแหลมบาดใจเราเกิดเป็นรอยแผล (คือความจำ) ลงบนจิตสำนึกของเรา ทำให้เราไม่
สามารถลืมคำคมนั้นได้ คำสุภาษิตและคำพังเพยที่คิดอยู่ในภาษาล้วนเป็นคำคมเกือบทั้งสิ้น เพราะ
มีฉันทลักษณ์ที่กลมกล่อม ไม่เหลือคิดเป็นสุภาษิตหรือคำพังเพยอยู่ในภาษาได้ ดังนั้นจึงไม่น่าแยก
ประเภทคำคมออกจากคำสุภาษิตและคำพังเพย แต่มีปัญหามีไว้ว่าคำคมทุกคำจะเป็นสุภาษิต

หรือคำพังเพย คำคมบางคำอาจจะได้มีข้อความเป็นคติสอนใจแบบสุภาษิต และอาจจะไม่ได้รับข้อความที่กลาง ๆ สำหรับให้นำไปประยุกต์เข้ากับเรื่องอื่น ๆ ได้อย่างคำพังเพย เป็นข้อความที่ผู้พูดพูดสำหรับใช้กับเรื่องนั้นเท่านั้น แต่ยังมีกรรมคมคายมากเราก็นับว่าเป็นคำคมได้เหมือนกัน คำคมประเภทที่ผู้เขียนกำลังกล่าวถึงอยู่นี้คือที่ตรงกับภาษาอังกฤษเรียกว่า Wit จะเห็นได้ว่า Wit บางคำไม่ได้เป็นทั้งสุภาษิต (Proverbs) และคำพังเพย (Sayed Sawes) เนื่องจากคำคมไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสุภาษิตและคำพังเพย ดังนั้นบางท่านจึงแยกข้อความประเภทคำคมออกเป็นประเภทย่อยของคำเชิงอ้างอิง คือแยกต่างหากออกไปจากสุภาษิตและคำพังเพย

ส่วนคำว่า "วลีสำเร็จรูป" เป็นอีกคำหนึ่งที่ผู้เขียนบัญญัติขึ้นเอง โดยแปลงมาจากภาษาอังกฤษว่า stock phrases ขอยกตัวอย่างวลีสำเร็จรูปในภาษาไทย เช่น คำที่ใช้แสดงอาการของของที่อยู่กันอึดแน่นหรือคนจำนวนมากกำลังเบียดเสียดกันว่า "แน่นเป็นยัดทะนาน" เรียกคนที่ศรัทธาว่า "เหมือนตกรดั่งบัง" เรียกคนที่แต่งสีตากับสีแดงตัดกันว่า "อีกาควนพริก" จะเห็นได้ว่า วลีเหล่านี้ใช้พูดกันมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยที่คนไทยยังใช้ทะนานที่ทำจากกะลามะพร้าวตวงแป้งตวงข้าวสาร ใช้กระตังสานซึ่งปัจจุบันมีตะกร้าพลาสติกมาแทนที่ และสมัยที่ยังคุ้นเคยกับนกกา ไม่ใช่สมัยที่หาอีกาอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ไม่ได้แล้ว วลีเหล่านี้สร้างสำเร็จไว้แล้วเปรียบเหมือนเสื้อสำเร็จรูปแขวนไว้รอให้คนมาซื้อ ดังนั้นผู้เขียนจึงขอบัญญัติคำที่แปลจาก stock phrases ว่า วลีสำเร็จรูป เพราะใช้แนวการสร้างคำว่าเสื้อสำเร็จรูปเป็นแนวเทียบ" การใช้วลีสำเร็จรูป ใช้เมื่อผู้พูดมาถึงข้อความที่ตนต้องการจะเปรียบเทียบ แต่สติปัญญาเบื้องช้า ไม่อาจหาคำเปรียบเทียบที่เหมาะสมกว่ามาแทนที่วลีเก่า ๆ ที่สร้างสำเร็จไว้ได้ จึงหันไปฉวยเอาวลีสำเร็จรูปเก่า ๆ มาใช้ซ้ำ ๆ ซาม ๆ ฉะนั้นพิจารณาเนื้อความ จะเห็นได้ว่า วลีสำเร็จรูปส่วนมากมีข้อความในเชิงเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนมีข้อความเชิงเปรียบเทียบทั้งสิ้น แต่วลีสำเร็จรูปที่ไม่ใช่คำเปรียบเทียบกับมีอยู่บ้าง ประเภทเหล่านี้ส่วนมากเป็นการเล่นสมผัสอักษร หรือสัมผัสสระเช่น "สัมผัสลูกไม้" "หักล้างดวงพิง" "หลบหลนหน้า" "น้ำใสใจคอ" "สุดหล้าฟ้าเขียว" ฯลฯ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาคุณค่าจำกัดความของสุภาษิต คำพังเพยคำคมและวลีสำเร็จรูป ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวพันในระหว่างคำทั้งสองประเภทนี้มาก สุภาษิตบางสุภาษิตเป็นทั้งคำ

๕. ผู้ที่ต้องการวิธีการสร้างคำโดยใช้แนวเทียบโดยละเอียด โปรดอ่านหนังสือ *มรรคาวิชาภาษาไทย* ๒ ของพระยาอนุมานราชธน เรื่องแนวเทียบ (Analogy) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๑๑ หน้า ๑๔๔-๒๐๒

พังเพย คำคม และวลีสำเร็จรูปพร้อมสรรพอยู่ในตัว เช่น สุภาษิตว่า "พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสีย
ตำลึงทอง" เป็นต้น ด้วยเหตุที่มีความกลมกลืนระหว่างคำที่สืประเภตักกล่าวแล้ว จึงน่าจะเรียก
ชื่อรวมเสียว่า "คำเชิงอ้างอิง" เพื่อความสะดวกในเวลาที่จะเก็บรวบรวมคำประเภทนี้ จะได้รับ
รวมพร้อมกันเสียในคราวเดียว ไม่ต้องเรียงกันเองระหว่างผู้รวบรวมคำสุภาษิตกับผู้รวบรวมคำพังเพย
ว่าข้อความไหนเข้าประเภทใด จะทำให้ย่นเวลาเข้าได้ก็มาก อีกประการหนึ่งไม่มีประโยชน์อะไร
ที่จะแยกคำพังเพยออกจากสุภาษิต เพราะถ้าจะพิจารณาประโยชน์ที่จะได้จากการศึกษาคำทั้งสอง
ประเภทนี้ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาทางภาษาศาสตร์หรือทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาตลอดจน
ประเพณีวัฒนธรรมก็จะได้ประโยชน์อย่างเดียวกัน ขอนี้จะได้กล่าวถึงต่อไปในตอนที่ว่าด้วยประโยชน์
ของการศึกษาคำเชิงอ้างอิง

ถ้าจะพิจารณาภาษาอื่นดูบ้าง ในภาษาอังกฤษมีคำว่า Proverb ซึ่งเรานำมาแปล
ว่าสุภาษิต แต่ถ้าจะพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นได้ว่าคำว่า Proverb กินความรวมคำที่ไทยแยก
ออกเป็นสี่ประเภท คือสุภาษิต คำพังเพย คำคม และวลีสำเร็จรูป ในเวลานี้สมาคมภาษา
ท้องถิ่นแห่งสหรัฐอเมริกา (The American Dialect Society) พยายามเก็บรวบรวมคำทั้งสอง
ประเภทนี้ ก็ให้ชื่อโครงการว่าเป็นโครงการเพื่อเก็บรวบรวม Proverbial Sayings คำว่า
Proverb ในภาษาอังกฤษมาจากภาษาฝรั่งเศสโบราณว่า Proverbe ซึ่งมาจากภาษาละติน
อีกทอดหนึ่งคือ Proverbium (Pro แปลว่าสำหรับหรือแทน + verbum ซึ่งแปลว่าคำพูด)
ดังนั้นคำว่า Proverb จึงแปลเอาความได้ว่าการใช้ถ้อยคำสำนวนที่คมคายแทนคำพูดธรรมดา
สามัญ สำหรับคำจำกัดความของคำว่า Proverb มีผู้ให้กันมากมายหลายคน เพราะในซีก
โลกตะวันตกได้สนใจเรื่อง Proverb กันมานานแล้ว เท่าที่พบในปัจจุบันนี้ทราบว่ามีมาตั้งแต่
สมัยชาวอียิปต์และชาวฮีบรู มีอิทธิพลในแถบตะวันออกใกล้ เช่นปรากฏมี Book of
Proverbs อยู่ในพระคัมภีร์เก่า (Old Testament) เป็นต้น ตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมา
นักปรัชญากรีกสนใจหัวข้อนี้และพยายามให้คำจำกัดความว่า Proverb คืออะไร คำพูด
อย่างไรเป็น Proverb อย่างไรไม่ใช่ บางพวกก็พยายามค้นคว้าว่า Proverb เกิดขึ้นได้
อย่างไร และบางพวกก็พยายามหา "รูปแบบ" ของ Proverb ว่าควรมีลักษณะเป็นอย่างไร

ในหนังสือชื่อ Rhetoric อริสโตเติลเขียนอธิบายว่า Proverb เป็นเศษที่เหลือตก
ค้างของปรัชญาของคนในสมัยโบราณและเหลือตกทอดมาถึงสมัยเราได้เพราะมันเป็นถ้อยคำที่มีเหตุผล

มีเนื้อความกระทัดรัดและคมคาย อริสโตเติลกล่าวเกี่ยวแก่รูปแบบของ Proverb ต่อไปว่าเป็น *"metaphors from species to species"*^{๑๐} คือมีข้อความในเชิงเปรียบเทียบ ถ้าพิจารณาตามคำอธิบายของอริสโตเติลข้อนี้จะเห็นได้ว่า ข้อความไทยประเภทสุภาษิตหรือคำพังเพยหรือคำคมหรือวลีสำเร็จรูป จะเป็น Proverb ทั้งสิ้นหากใช้ข้อความในเชิงเปรียบเทียบ เช่นกล่าวว่า "ลูกยางหล่นไม่ไกลต้น" ควรนับเป็น Proverb เพราะเป็นการพูดเปรียบเทียบบุตรที่หน้าตาหรืออุปนิสัยคล้ายคลึงกับพ่อแม่ ว่าเหมือนลูกยางที่ตามธรรมชาติแล้วตกลงสู่พื้นดินไม่ไกลจากต้นยาง แต่อริสโตเติลไม่ได้กล่าวว่า Proverb จำเป็นต้องมีข้อความเชิงเปรียบเทียบเสมอไปเพราะเขากล่าวว่าบาง Proverb ก็เป็นความจริงที่แสดงออกมาด้วยคำพูดตรง ๆ สั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องใช้ข้อความเปรียบเทียบ "Some proverbs.....are also maxims."^{๑๑} ตามความคิดเช่นนี้ จะเห็นได้ว่าคำเชิงอ้างอิงเกือบทุกประเภทในภาษาไทยควรจัดเข้าอยู่ในหัวข้อ Proverb ได้ เราสามารถสรุปได้ว่าสำหรับอริสโตเติลแล้ว Proverb จะมาในรูปแบบใดไม่สำคัญจะเป็นการเปรียบเทียบหรือไม่ก็ได้ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ Proverb เป็นสิ่งที่เรารับมรดกตกทอดมาจากด้อยค่าของมนุษย์โบราณ และเป็นข้อความที่ใช้กันเป็นสามัญทั่วไปไม่เจาะจงเฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพราะ Proverb เป็นข้อความที่เป็นจริงนำไปประยุกต์ใช้ได้เสมอแม้จะต่างกาลต่างสถานที่ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่ต้องใจของคนทั่วไป อริสโตเติลถือว่า Proverb เป็นสมบัติของคนทุกคน

๒. กำเนิดของคำเชิงอ้างอิง

ขอให้เรามาพิจารณากันในหัวข้อที่สองคือ กำเนิดของ Proverb หรือคำเชิงอ้างอิง ถ้าพิจารณาคำจำกัดความของอริสโตเติลดังกล่าวแล้วคือ ที่ว่าเป็นเศษที่เหลือตกค้างของปรัชญาของคนในสมัยโบราณ เราจะต้องนับว่าข้อความที่โพรเพราะเป็นโคลงฉันทกาพย์กลอนที่กวีในสมัยนั้นแต่งขึ้นเพื่อเป็นคติสอนใจ แบบที่ปรากฏในหนังสือ ศักมาภาณิต^{๑๒} ไม่ใช่คำเชิงอ้างอิง เพราะมีอายุใหม่มาก ไม่ใช่เศษเหลือตกค้างจากปรัชญาของคนโบราณ การตัดสินใจเช่นนี้คงจะหละหลวมไปสักหน่อยความจริงแล้วผู้เขียนคิดว่าที่อริสโตเติลกล่าวเช่นนั้น อริสโตเติลคงมิได้ต้องการเน้นเรื่องอายุของคำเชิงอ้างอิงนั้น แต่คงต้องการเน้นเรื่องการใช้คำเชิงอ้างอิงที่มหาชนนิยมใช้คำเชิงอ้างอิงนั้นจนเป็นเหตุให้คำเชิงอ้างอิงนั้นเหลือค้ำสมัยมาถึงเราในปัจจุบันนี้ การชำระเรื่อง มหาชนนิยมเป็นความคิดที่ฉลาดยิ่ง เพราะคำเชิง

๑๐. Aristotle, *Rhetoric*, III, xi, 14 ฉบับแปลโดย Sir Richard C. Jebb (Cambridge : Harvard University Press, 1909) หน้า ๑๗๖

๑๑. *Ibid.* หน้า ๑๑๔

๑๒. ศุภเรขธรรมที่ ๘

อ้างอิงที่ดังแม้ว่าจะแต่งไว้อย่างดีเพราะเพราะฝรั่งสักเพียงใดก็ตาม หากมหาชนไม่นิยมใช้แล้ว มันก็จะไม่คิด อยู่ในภาษา ไม่เหลือเป็นสุภาษิต คำพังเพย คำคมและวลีสำเร็จรูปอยู่ในภาษานั้น สุทรภู่แต่งสุภาษิตสอนหญิงทั้งเล่ม แต่เราไม่อาจนับได้ว่าคำทุกคำที่ปรากฏในหนังสือเล่มนั้น เป็นคำสุภาษิตในภาษาไทย เพราะบางตอนที่ไม่มีที่นิยมหากผู้เขียนยกขึ้นมาแล้ว ผู้ที่ได้ฟังก็จะไม่รู้สึกรู้ว่าผู้เขียนกำลังกล่าวคำสุภาษิตเลย ตอนที่มิผู้นิยมเท่านั้นจึงเหลือตกค้างเป็นสุภาษิตอยู่ในภาษาไทย มีเรื่องกล่าวว่า นาย James Howell เป็นผู้สนใจเรื่องสุภาษิตมาก ใน ค.ศ. ๑๖๙๕ เขาได้รวบรวมบรรดาสุภาษิตที่เขารู้จักกันดีในประเทศอังกฤษรวมเป็นหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ *Proverbs, or Old Sayed Sawes & Adages* หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมมาก ผู้คนพากันใช้คำสุภาษิตที่เขารวบรวมมาไว้นั้น แต่มีอยู่ตอนหนึ่งในหนังสือเล่มนั้นที่เขาแต่งสุภาษิตและคำคมของเขาเองขึ้น ๕๐๐ บทแทรกเพิ่มเติมไว้ด้วย ปรากฏว่าประชาชนอังกฤษไม่นิยมกล่าวคำที่ Howell คิดแต่งขึ้นเลย จนในไม่ช้าก็เลือนหายไปจากความทรงจำของคนทั้ง ๕๐๐ บท ประชาชนนิยมกล่าวแต่เฉพาะที่นาย Howell รวบรวมมาจากคำเชิงอ้างอิงเก่าๆ เรื่องนับเป็นเรื่องแปลกมาก เพราะถ้อยคำที่นาย Howell แต่งขึ้นก็เป็นถ้อยคำที่คมคาย แต่ประชาชนกลับไม่นิยม ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าคำเชิงอ้างอิงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง เพราะว่าประชาชนยอมรับและใช้กันแพร่หลายต่อไป ไม่ใช่เพราะว่าเกิดจากความพยายามของนักปราชญ์คนใดคนหนึ่งเป็นผู้แต่งขึ้น เราจะเห็นได้ว่าคำเชิงอ้างอิงเป็นสมบัติของประชาชนทั่วไปโดยแท้ ไม่ใช่ของนักปราชญ์คนหนึ่งคนใดโดยเฉพาะ ที่เด่นเช่นนั้นเพราะคำเชิงอ้างอิงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ประชาชนทั่วไปยอมรับนับถือว่าเป็นความดีหรือความจริง

เราได้กล่าวแล้วถึงกำเนิดของคำเชิงอ้างอิงว่าเกิดขึ้นและมีชีวิตอยู่ต่อมาในภาษานั้นได้ เพราะมหาชนนิยม แต่ถ้าจะพิจารณาต่อไปว่าทำไมมหาชนจึงนิยมคำนั้น ทำไมไม่นิยมคำอื่น เช่นทำไมจึงนิยมใช้คำเชิงอ้างอิงที่ว่า "ไม่เห็นน้ำตกระบอก ไม่เห็นกระรอกก่งหน้าไม้" ทำไมไม่นิยมใช้ว่า "ฝนยังไม่ทันตกอย่าเพิ่งเอาถังไปรอง นกยังไม่บินมาอย่างเพิ่งเลี้ยงบิน" หูของเราน่าจะช่วยให้เราตอบคำถามนี้ได้โดยง่าย เพราะได้ยินอยู่ชัด ๆ ว่าคำที่เขาใช้กันมานานมีท่วงทำนองจังหวะและความกลมเกลี้ยงระรื่นหูมากกว่าข้อความที่ผู้เขียนเพิ่งแต่งขึ้นอย่างเปรียบเทียบไม่ได้ เรื่องนี้นำไปสู่การศึกษาเรื่อง "รูปแบบ" ของคำเชิงอ้างอิงซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไปในบทความนี้

คำเชิงอ้างอิงที่นิยมใช้กันนั้นมีคุณสมบัติแต่เพียงความระรื่นหูอย่างเดียวหรือ ถูเช่นนั้นทำไมข้อความสั้น ๆ ห้วน ๆ เช่น "น้ำขุ่นให้รีบดัก" "ปลาหมอตายเพราะปาก" "จับปลาสองมือ" จึงเป็นคำอ้างอิงที่ดี อยู่ในภาษาและมีผู้นิยมใช้มาก คำตอบคงจะเป็นว่าการที่คนนิยมใช้ข้อความ

เหล่านี้มาเพราะเป็นกรพุกความจริงอย่างสั้น ๆ แต่ได้ความหมายกระชับ กล่าวคือเป็นถ้อยคำที่
คมคายนั่นเอง สรุปแล้วการที่ข้อความใดจะเกิดและคิดอยู่ในภาษาใดก็เพราะความไพเราะระรื่นหู
และความคมคายในการใช้ถ้อยคำ หากมีคุณสมบัติทั้งสองพร้อมกัน ข้อความนั้นก็ยิ่งได้รับความ
นิยมชมชอบ

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่าลักษณะที่สำคัญสองประการที่ต้องมีอยู่ในคำเชิงอ้างอิงไม่ว่า
คำใดก็ตามคือ

- ๑) ความไพเราะคมคายในการเลือกใช้ถ้อยคำ
- ๒) ความนิยมใช้กันในกลุ่มคนหมู่มาก ไม่เลือกหมู่เลือกชน

การที่กล่าวว่าคำเชิงอ้างอิงเป็นสมบัติของมหาชนนั้นเป็นความจริงที่เห็นกันอยู่ทั่วไป เรากล่าวคำเชิง
อ้างอิงอยู่เสมอในชีวิตประจำวันจนกระทั่งเราลืมไปว่าเรากำลังกล่าวคำเชิงอ้างอิง เช่น เมื่อเราพูดว่า
"เมื่อยามรักน้ำตมหนักกว่าหวาน" หรือ "เรือลมอยู่ในหนอง ทองจะไปข้างไหน" หรือ "ไก่เห็นตีนงู
งูเห็นนมไก่" หรือ "อย่าดึงให้กาเกิน" ฯลฯ เรามักไม่รู้ สึกตัวเลยว่าเรากำลังใช้คำเชิงอ้างอิงในคำ
สนทนาของเรา

คำเชิงอ้างอิงเป็นที่ยอมรับใช้ในระหว่างคนหมู่มากจนกระทั่งส่วนมากแล้วเราจะหาตัวผู้แต่ง
คำเชิงอ้างอิงพบใดพบหนึ่งไม่ได้ คำเชิงอ้างอิงเป็นวรรณกรรมที่ไม่จำเป็นต้องออกมาจากหนังสือ
วรรณคดี และไม่จำเป็นต้องเป็นผลงานของกวี จริงอยู่จะต้องมี ใครคนหนึ่งกล่าวคำคมอันใดอันหนึ่ง
ออกมาเป็นคนแรก ในขณะที่เขาเกิดความรู้ สึกสะท้อนอารมณ์ หรืออาจจะมึนเป้งเจกชนคนหนึ่งกล่าว
ข้อสังเกตเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งออกมา และคำพูดของเขานั้นคมคายเหมาะสมหรือให้ภาพพจน์
ที่กินใจ ในที่สุดคำพูดเช่นนั้นก็เป็นที่ติดใจของคนอื่น ๆ ทำให้ยอมรับไป ใช้กันต่อมาในเวลาที่เกิด
เหตุการณ์ที่คล้ายกับเหตุการณ์แรก ด้วยขบวนการนี้เองคำกล่าวอันแรกที่บุคคลนั้นกล่าวออกมาก็
ค่อย ๆ ได้รับความนิยมมากขึ้น จนเป็นที่ติดใจคนทั้งชาติ กลายเป็นคำเชิงอ้างอิงในภาษานั้นต่อไป

จะเห็นได้ว่าทุกคนที่มีส่วนช่วยกล่าวคำคมเหล่านั้นซ้ำในวาระต่าง ๆ กันย่อมเป็นผู้ที่ช่วยต่อ
อายุให้คำคมต่าง ๆ นั้นอยู่ยืนยาวต่อไป จนกลายเป็นคำเชิงอ้างอิง ด้วยประการฉะนี้เราอาจกล่าวได้ว่า
คำเชิงอ้างอิงนั้นไม่มีผู้ให้กำเนิด (คือผู้แต่ง) มีแต่ผู้อุปการะ (คือผู้ที่สนับสนุนช่วยเผยแผ่คำกล่าว
เหล่านั้นซ้ำต่อไปจนขยายไปในหมู่คนวงกว้างออกไปทุกที่) มีคำกล่าวมากมายที่ถึงแม้ว่าจะไพเราะ
หลักแหลมแต่ก็ ไม่เป็นที่ติดใจคนหมู่มาก คำเช่นนั้น ในที่สุดจะค่อย ๆ เลือนหายไปจากความทรงจำ
ของคนและไม่มีโอกาสมีชีวิตอยู่ต่อไปเป็นคำเชิงอ้างอิง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคำเชิงอ้างอิงจะต้องใช้

ระยะเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคนทั้งชาติและที่สำคัญที่สุดก็คือคำ
เชิงอ้างอิงนั้นจะต้องปรับปรุงเข้ากับเหตุการณ์ ได้ทุกยุคทุกสมัย มิฉะนั้นก็จะค่อยเลือนหายไปจาก
ความนิยมและตายไปที่ละน้อย

มีคำเชิงอ้างอิงเป็นจำนวนมากที่เราไม่สามารถสืบสาวหาตัวผู้แต่งได้ แต่ก็ยังมีเป็นจำนวน
น้อยที่เรารู้จักและสามารถสืบได้ว่าผู้แต่งคือใคร เช่นเราทราบว่า “Sweet is pleasure after
pain.”^{๑๓} เป็นคำของ Dryden^{๑๔} “A little learning is a dangerous thing.”^{๑๕} เป็นคำของ
Alexander Pope^{๑๖} พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นผู้ให้กำเนิดสุภาษิตว่า “แม้แผ่นดิน
สิ้นชายที่พึงเชย อายามีคู่เสียเลยจะดีกว่า”^{๑๗} สนุทรภู่เป็นผู้ให้กำเนิดสุภาษิตที่ว่า “การนินทาไกล
เหมือนเห็น ไม่ชอกช้ำเหมือนเอาไม้คดมากรัดหิน”^{๑๘} และ “รู้อะไรไม่รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็น
ยอดดี”^{๑๙} แต่จะเห็นได้ว่าถ้อยคำเหล่านั้นเป็นที่ยอมรับนำไปใช้กันแพร่หลาย จนกระทั่งเมื่อเรากล่าว
คำเชิงอ้างอิงเหล่านั้นเรานึกว่าเป็นถ้อยคำของเราเอง เป็นสมบัติของเรา และเราจะลืมนึกถึงผู้แต่ง
ถ้อยคำเหล่านั้นขึ้นมาเป็นคนแรก มีคนเป็นจำนวนมากที่นำ “รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี” ไปกล่าวโดย
ที่ไม่ได้คิดถึงสนุทรภู่เลยแม้แต่น้อย และไม่เคยมานำเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระฤๅษีสอนสุคนธ์สุภาครเลย

เมื่อคำเชิงอ้างอิงเป็นสมบัติของชนหมู่มากและของชาติเช่นนั้นแล้ว การสืบหาตัวผู้แต่งจึงเป็น
ของยาก คำเชิงอ้างอิงบางบทอาจจะถือกำเนิดในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง แล้วเผยแพร่ไปใน
ระแวกนั้น ต่อไปก็ขยายไปในวงกว้างจนเป็นที่รับไปใช้กันทั้งชาติ มีคำเชิงอ้างอิงหลายคำที่น่าจะมี
กำเนิดในลักษณะเช่น เช่น “Spare the rod and spoil the Child”^{๒๐} หรือ “A stitch in time
saves nine.”^{๒๑} คำเชิงอ้างอิงเหล่านั้น ฟังดูแล้วจะรู้สึกคล้าย ๆ กันว่า ผู้พูดคนแรกจะเป็นผู้หญิงแก่ ๆ

๑๓. หมายความว่า ความสุขที่มากหลังความทุกข์นั้นหวานชื่นนัก

๑๔. กวีอังกฤษ (ค.ศ. ๑๖๓๑-๑๗๐๐)

๑๕. หมายความว่า การเรียนรู้สิ่งใดไม่ถลออกนั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐ

๑๖. กวีอังกฤษ (ค.ศ. ๑๖๘๘-๑๗๔๔)

๑๗. จากพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาจารย์กอดเกล้าเรียกให้นางยุบลดาวอานางบุษบา

๑๘. จากหนังสือเรื่องพระอภัยมณี ตอนอภิเชกศรีสุวรรณ แต่เรื่องที่สนุทรภู่จะเป็นผู้กล่าวคำสุภาษิตนี้เป็น
คนแรกหรือไม่ยังเป็นข้อที่ถกเถียงกันอยู่ มีภาษิตทำนองเดียวกันนี้ในหลายภาษา เช่นในภาษาบาลีมีว่า
“นคติ โลเก อนินทโค” แปลความว่า คนไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก

๑๙. จากหนังสือเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระฤๅษีสั่งสอนสุคนธ์สุภาคร

๒๐. แปลว่า กระทบไม้เรียวจะทำให้เด็กเสียคน สุภาษิตบทนี้เห็นจะตรงกับของไทยที่ว่า “รักวัวให้ผูก รัก
ลูกให้ตี”

๒๑. แปลว่า (การเย็บเสื้อ) หนึ่งตะเข็บให้ทันเวลา ก็จะไม่ประหยัดได้ถึงแก่ตะเข็บ หมายความว่า ให้รีบ
ซ่อมแซมเสื้อผ้าเสีย ก่อนที่จะขาดมากไป

ที่สนใจอยู่กับเด็กและการซ่อมแซมเครื่องนุ่งห่ม ของไทยก็เช่น "อย่าหุงข้าวประทมนมา อย่าบังปลาประทมน" หรือ "อย่าค้ำน้ำพริกละลายแม่น้ำ" ฟังดูแล้วคล้ายกับเป็นคำพูดของผู้หญิงที่ยุ่งกับหม้อข้าวเตาไฟ เป็นการสวดวิชัยที่เราจะสืบทอดจากผู้กล่าวคำเชิงอ้างอิงประเภทนี้ออกมาเป็นคนแรก หญิงผู้ให้กำเนิดถ้อยคำเหล่านั้นเป็นคนธรรมดาสามัญไม่ใช่ผู้มีชื่อเสียง แต่คำที่เธอกล่าวมีชีวิตอยู่ต่อมาภายหลังเธอสวยหลายร้อยปี เพราะมันแสดงให้เห็นความจริงของชีวิตที่เราพบเห็นอยู่เป็นประจำ เป็นที่น่าสังเกตว่าบรรดาคำเชิงอ้างอิงต่างๆ ที่เราพบในภาษาไทยมักอยู่ในลักษณะเช่นนั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นการสนท้วงที่เราจะสืบทอดจากผู้กล่าวคนแรก เราจะพบก็เพียงส่วนน้อย แต่ผู้เขียนก็ยังมีความเห็นว่าเราควรศึกษาเรื่องราวของคำเชิงอ้างอิง ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่เพื่อหาตัวผู้แต่ง แต่เรื่องราวของอดีตที่รวบรวมอยู่ในคำเชิงอ้างอิงก็เป็นเรื่องที่สนใจไม่ใช่น้อย เราไม่ทราบว่าการติดตามเรื่องราวของคำเชิงอ้างอิงแต่ละบท เราอาจไปพบสมบัติของอดีตอันใดซ่อนอยู่บ้าง บางครั้งเราก็อาจจะได้พบสมบัติที่มีค่าชนิดที่เราคิดไม่ถึง

เราสามารถสืบประวัติของคำเชิงอ้างอิงขึ้นไปได้เท่าเท่ากับประวัติของชาติหนึ่ง ๆ ในโลกตะวันออก อินเดียมีสุภาษิตและคำคมที่กล่าวกันมาแล้วตั้งแต่สมัยมหากาฬฤค จินก็กล่าวได้ว่าเป็นชาติที่มีคำเชิงอ้างอิงมากที่สุดและให้ความสนใจกับคำประเภทนี้มากที่สุดชาติหนึ่ง ในโลกตะวันตกเราพบว่า ฮีบรูเป็นชาติที่มีสุภาษิตเป็นอันมาก จะเห็นได้จากคำตรัสของพระเจ้าไซโลมอนในคัมภีร์ไบเบิล (Old Testament) พระเยซูคริสต์เคยนำคำสุภาษิตมาใช้ ในเวลาที่พระองค์สั่งสอน นักแต่งโศกนาฏกรรมชาวกรีกและโรมันก็สนใจถ้อยคำประเภทนี้ พวกโซฟีสต์และนักการเมืองชอบใช้ถ้อยคำประเภทนี้เป็นเครื่องมือในการใช้วาทศิลป์ของคนที่ขบขันคน ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการของยุโรป คำเชิงอ้างอิงได้รับความสนใจมาก มีผู้รวบรวมกันหลายเล่ม ในสมัยพระนางอลิซาเบทที่หนึ่งมีเรื่องเล่าที่น่าสนใจและสมควรถ่ายทอดมาไว้ในที่นี้คือ มีสมาชิกรัฐสภาอังกฤษคนหนึ่งกล่าวโต้แย้งกฎหมายว่าด้วยการชำระหนี้สินด้วยถ้อยคำที่ประกอบขึ้นด้วยสุภาษิตล้วนๆ ไม่มีคำพูดธรรมดาเจอปนเลย แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นนิยมกล่าวสุภาษิตและมีสุภาษิตไว้เลือกใช้มากเพียงใด^{๒๒} เซกสเปียร์ใส่สุภาษิตไว้เป็นอันมากในคำพูดของตัวละครของเขา ยิ่งไปกว่านั้นยังนำสุภาษิตมาตั้งเป็นชื่อตัวละครเรื่องหนึ่งของเขาด้วยนั่นคือเรื่อง *All's Well That Ends Well* เขาให้ตัวละครตัวหนึ่งคือ Coriolanus กล่าวตักสุภาษิตของพวกประชาชนสามัญ โดยเอาคำสุภาษิตของคนสามัญนั่นเองมาใส่ไว้ในคำพูดของ Coriolanus :

๒๒. เรื่องนี้มาจาก *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, compiled by W.G. Smith (Oxford: Clarendon Press, 1935) คำนานหน้า ๑๔-๑๕

“Hang’em !

They said they were an hungry ; sigh’ d forth proverbs,

That hunger broke stone walls, that dogs must eat,

That meat was made for mouths, that the gods sent hot

Corn for the rich man only, with these shreds

They vented their complainings.”^{๒๓}

แม้ในสมัยใกล้ ๆ นี้เอง นักเขียนเช่น Charles Dickens และ Mark Twain หรือแม้แต่ักเขียนร่วมสมัยของเราเช่น Agatha Christie ก็นิยมใช้คำเชิงอ้างอิงในงานของเขาเป็นอันมาก สำหรับในประเทศไทยเราจะนิยมกล่าวคำเชิงอ้างอิงกันมาแต่สมัยใดนั้นไกลเกินกว่าจะสืบทราบได้ เราพอจะทราบได้เพียงจากหลักฐานที่จารึกหรือเขียนลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ในศิลาจารึก มีถ้อยคำที่สั้นแต่คมคาย ใช้ถ้อยคำน้อยแต่กินความมาก น่าจะจัดเข้าลักษณะเป็นคำเชิงอ้างอิงได้หลายสำนวน เช่น เมื่อกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงทรงคิดค้นความที่ว่า “บ่เข้าผู้ลักม้กผู้ซ่อน”^{๒๔} หรือตอนที่กล่าวถึงความไม่โลภว่า “เห็นข้าวทานบ่ใครพิน เห็นสินทานบ่ใครเคียด”^{๒๕} นอกจากนี้ยังมีหนังสือรวบรวมบทสุภาษิตต่าง ๆ เรียกว่า “สุภาษิตพระร่วง” แต่งเป็นคำประพันธ์คล้ายร้อยมีข้อความเป็นเชิงสั่งสอนประชาชน^{๒๖} หนังสือเล่มนี้ถ้าพ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้ทรงนิพนธ์จริง ก็นับว่าเป็นหนังสือรวมคำเชิงอ้างอิงที่เก่าที่สุดของไทย หลังจากนั้นแล้วก็มีหนังสือโคลงสุภาษิตของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแหล่งที่มาของคำเชิงอ้างอิงส่วนมากก็คือจากประชาชนที่ไม่ปรากฏนาม คำเชิงอ้างอิงที่สืบค้นหาตัวผู้แต่งมิได้มีจำนวนมากกว่า และได้รับความนิยมมากกว่าผู้แต่งงาน การศึกษาเรื่องราวของคำเชิงอ้างอิงแต่ละบทถึงแม้ว่าจะมิได้พบตัวผู้แต่ง แต่ก็ได้พบเรื่องน่ารู้และทำให้เราทราบว่าความคิดจิตใจคนโบราณหรือคนสมัยใหม่คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร ใครจะคิดบ้างว่าข้อความเช่น “Love me love my dog”^{๒๗} จะใช้พูดจากันมาเป็น

๒๓. *All’s Well That Ends Well*, อดก I, ฉก I, บัณฑ์ ๒๑๘-๒๒๓ (ที่ไร้ตัวเอนเป็นคำสุภาษิตทั้งสิ้น)

๒๔. *ศิลาจารึกหลักที่ ๑* หน้า ๑ บัณฑ์ ๒๖-๒๗

๒๕. *ศิลาจารึกหลักที่ ๑* หน้า ๑ บัณฑ์ ๒๗

๒๖. หนังสือเล่มนี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่เรื่องผู้แต่ง บ้างก็สันนิษฐานว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงแต่ง บ้างก็ว่าไม่ใช่

๒๗. แปลว่า ถ้ารักฉันจงรักสุนัขของฉันด้วย หมายความว่าถ้ารักฉันก็จงยอมรับทุกสิ่งทีฉันรัก บวกรั้งอาจมีความหมายกว้างออกไปอีกว่า ถ้ารักฉันแล้วควรทนอุปนิสัยของฉันให้ไ้ทั้งคำนี้และคำนี้เสีย เช่น ทนแก้วเหล้าและดากเขียบหรือของฉันให้ไ้ด้วย

เวลาเกือบพันปีแล้ว^{๒๕} เพราะเคียวนี้เราก็งเห็นว่าเป็นข้อความที่คมคายและใช้ไต่ค้อยู่เสมอ การที่
ได้พบว่าคนโบราณเขาคิดเขาพูดอย่างไรจะช่วยให้เราศึกษาเรื่องของคนปัจจุบันได้ก็ ไม่น้อย

๓. รูปแบบของคำเชิงอ้างอิง

ในตอนที่เราวิเคราะห์คุณสมบัติของคำเชิงอ้างอิง เราได้กล่าวแล้วว่า คำเชิงอ้างอิงทุกคำต้อง
เป็นที่ยอมรับของมหาชน คือมหาชนนิยมใช้ และสาเหตุที่ทำให้มหาชนจดจำคำประเภทนี้ได้ง่ายก็
เพราะมีคุณสมบัติสองประการคือ ประการแรก ไพเราะ ฟังแล้วราบรื่นหู ประการที่สอง มีข้อความ
คมคายกินใจผู้ฟัง ในตอนนี้เราจะวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปอีกว่า มีลักษณะประการใดบ้างที่เป็น
สาเหตุทำให้เกิดความราบรื่นหูและความคมคายดังกล่าวนี้

ลักษณะประการแรกที่ทำให้เกิดความราบรื่นหูและความคมคายคือ ความสมดุล ของข้อ
ความ สังเกตดูคำเชิงอ้างอิงทั้งหลายในภาษาไทยที่ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างมาแต่ต้น จะเห็นว่ามักประ
กอบขบจากสองวรรค มีวรรคหน้าและวรรคหลังและวรรคทั้งสองนี้มีความสมดุล (balance) กัน
กล่าวคือมีจำนวนคำในวรรคเท่ากัน มีลักษณะโครงสร้างทางไวยากรณ์ (syntactic structure)
เหมือนกัน และมีความหมายคล้ายกัน เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน หรือไม่ก็ขัดกันอย่างแรง ซึ่งเป็น
เหตุถึงความสนใจของคนฟังให้มาอยู่ที่ข้อความนั้น จะขอยกตัวอย่างคำเชิงอ้างอิงที่มีความสมดุลใน
โครงสร้างมาอ่านกันเล่นเช่น

สี่ตีนขังวัวลาด	นักปราชญ์ขังวัวปลั่ง
เสื่อสั้นควัก	สุนัขจนตรอก ^{๒๔}
รักดีห้ามจู้	รักชั่วห้ามเสา
ไม้ล้มจิ้งจาม	คนล้มอย่าข้าม
พลั้งปากเสียบสัน	พลั้งคันทกคันทไม้

๑๓๗

๒๔. หลักฐานแสดงว่า St. Bernard แห่ง Clairvaux พระฝรั่งเศส (๑๐๙๐-๑๑๕๓) กล่าวด้วยคำนี้ เรื่องนี้ดู
ได้จาก Apperson, *English Proverbs and Proverbial Phrases: A Historical Dictionary* (London: J.
M. Dent and Sons, 1929), p. 386-387.

๒๕. เป็นสำนวนหมายความว่า เมื่อจวนควมคณทาง ก็จำต้องทำอะไรลงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่า “เสื่อ
สั้นควัก” หมายถึงเสื่อไม่มีเส็บ คือเส็บหักหายไป “ควัก” หรือ “จวก” มีลักษณะงอแงเหมือนเส็บ
คำว่า “สุนัขจนตรอก” หมายถึงสุนัขที่วิ่งหนีเข้าไปในตรอกคันทจนไปไม่ได้ ทั้งเสื่อและสุนัขเมื่อตกอยู่
ในฐานะอย่างนี้ก็จะหันมาสู่เอาควม “เสื่อสั้นควัก สุนัขจนตรอก” เลยกลายเป็นสำนวนหมายความว่า
เมื่อจวนควมคณทางเราก็จำต้องทำอะไร คำอธิบายนี้ได้มาจากหนังสือเรื่อง *ตำนานไทย* เล่มที่ ๒
ของกาญจนาภรณ์รัชนีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๔๐๔

ลักษณะประการที่สองที่ช่วยให้คำเชิงอ้างอิงมีความราบรื่นคือ จังหวะ จังหวะเกิดจากข้อความที่มีความสมดุลดังที่กล่าวแล้วในลักษณะประการแรก และเกิดจากการที่มีสัมผัส การมีสัมผัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมผัสสระ ทำให้ผู้พูดหยุดทุกนิคหนึ่งเพื่อเน้นคำที่เป็นสัมผัสสระนั้น ทำให้เกิดเป็นจังหวะขึ้น ยิ่งถ้ามีสัมผัสสระมากที่ ผู้พูดจะต้องหยุดที่คำที่ได้รับสัมผัสบ่อย ๆ เกิดเป็นจังหวะกระทบกระทั่งเหมือนลูกคลื่นค่อยทยอยตามกัน การมีสัมผัสบ้างไม่บ้างจะเป็นสัมผัสสระ (rhyme) หรือสัมผัสอักษร (alliteration) ทำให้เกิดความราบรื่น มีผู้กล่าวโจมตีว่าสัมผัสเป็นสาเหตุให้เนื้อหาของบทประพันธ์เหวี่ยงเหว่งและมีที่ว่างทำนองน่าเบื่อ และยกตัวอย่างเช่นนิราศสุพรรณของสุนทรภู่^{๓๐} เป็นต้น ความคิดเช่นนี้เป็นเรื่องสำหรับผู้นิยมลักษณะทางฉันทลักษณ์แบบใหม่ (ที่ไม่ใช้สัมผัส) จะโต้แย้งกับสำนักความคิดเก่า (ที่นิยมสัมผัส) ผู้เขียนไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญฉันทลักษณ์ และไม่ประสงค์จะโต้แย้งในข้อนี้ แต่ต้องการจะชี้ให้เห็นว่าการใช้สัมผัสมาก ๆ อาจทำให้ฟังดู “เลี่ยน” และน่าเบื่อได้จริง หากต้องฟังในคำประพันธ์ที่ยาวมาก แต่โดยเหตุที่คำเชิงอ้างอิงมักเป็นคำสั้น ๆ ส่วนมากจะมีตั้งแต่หนึ่งวรรคจนถึงสี่วรรคเป็นมากที่สุด การใช้สัมผัสสระและอักษรจึงไม่น่าเบื่อ แต่จะทำให้คำเชิงอ้างอิงที่มีสัมผัสฟังดูราบรื่นยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่ผู้เขียนยกมาในตอนต้นของบทความ คือตัวอย่างว่าทำไมข้อความว่า “ฝนยังไม่ตกอย่าเพิ่งเอาถังไปรอง นกยังไม่บินมาอย่าเพิ่งยิงมัน” จึงไม่เป็นที่นิยม ผู้ข้อความว่า “ไม่เห็นน้ำตดกระบอก ไม่เห็นกระรอกก่งหน้าไม้” ไม่ได้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าคนนิยมคำเชิงอ้างอิง ที่มีสัมผัสทำให้จำได้ง่าย ข้อความว่า “ไม่เห็นน้ำตดกระบอก ไม่เห็นกระรอกก่งหน้าไม้” มีสัมผัสสระอยู่ที่ บอก กับ รอก และยังมีสัมผัสของข้อความวรรคหน้าวรรคหลังอีกด้วย จึงจำได้ง่ายกว่าตัวอย่างที่ผู้เขียนแกล้งแต่งขึ้น

ก่อนผ่านลักษณะเรื่องจังหวะและสัมผัสไป ขอให้เรากลับมาพิจารณาที่นิยามใช้กันภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นตัวอย่างสักนิกนอย จะเห็นว่ามียุ่่มากที่ใช้จังหวะและสัมผัสชวนให้น่าฟัง เช่นสัมผัสสระดังนี้

๓๐. สุนทรภู่ก็ลักษณะสัมผัสใน ของกลอนแปดที่เรียกว่ากลอนสุภาพและนำมาใช้กับโคลงในหนังสือนิราศสุพรรณ จึงมีผู้ก่อกวนว่าใช้ฉันทลักษณ์ผิดประเภท ทำให้จังหวะของโคลงเสียไป ดูตัวอย่างได้จากหนังสือนิราศสุพรรณ

บุคด้วยปากฉากด้วยตา^{๓๑}
 คอหยัก ๆ สักแต่ว่าคน^{๓๒}
 คนก็มีน้อย คนน้อยมีมาก
 คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก
 ฆ่าควายเสียตายพริก
 ซากเสือต้องไฉไล ซากชายนองไว้อ้อ
 ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้

ฯลฯ

ในภาษาอังกฤษมีเช่น

Little strokes fell great oaks.^{๓๓}

A friend in need is a friend indeed.

An apple a day keeps the doctor away.

คนเป็นต้น ส่วนสมมติสอกรกรมที่ ไซ้อยู่มากเช่น

เคราะห์ดีคุ้ม เพราะร้ายตายขุม^{๓๔}

ชู้ข้างชิตข้างสงฆ์

ปล่อยเสือเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ

๓๑. กวณนาคพันธ์ อธิบายคำเชิงอ้างอิงคำนี้ไว้ในหนังสือ *สวนวรรณไทย* เล่ม ๑ หน้า ๑๖๖ ว่า “พูดก่อนรอดหรือคำว่าแถมองก้วยคาที่มั่งร้าย หรือชายสายคาถาค้วยอากรเกลี้ยกชัง” คำเชิงอ้างอิงนี้เป็นประเภทวลีส้าเรีรป
๓๒. กวณนาคพันธ์ อธิบายคำเชิงอ้างอิงนี้ไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันหน้า ๑๗๔ ว่า “เป็นสำนวนหมายความว่า ไม่มีความคิด คือรูปร่างเหมือนคนไปกระนั้นเอง แต่ความคิดความรู้สึกผิดชอบอย่างคนธรรมดาเขมกันนั้นไม่มี เป็นคนเสียเปล่า (ในอักษรไทยมีตัว ศิ หักตามแบบเรียนเก่าอ่านว่า ศิ คน ตรงกับ ศิ พยัคฆ์สมยักลันธิไซ้เขมกัน แต่มีจขุมนันเล็กใช้สำนวน “คอหยัก หักสักแต่ว่าคน” จึงมาพิพพันกับ ศิ พยัคชังเป็น ศิ คนด้วย)”
๓๓. แปลว่าการหันลงไปทีละเบา ๆ ก็สามารถโค่นต้นไม้ใหญ่ได้ ข้อความนี้เป็นทำนองเดียวกับคำพังเพยของไทย คือสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์หลายอย่าง เช่นใช้กล่าวช่วยให้มีความเพียรหรือใช้เตือนผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ (เปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่) ให้รู้ตัวว่า อย่าประมาทขวานน้อย ๆ อาจจะโค่นท่านลงได้
๓๔. หมายความว่า การที่คนเราจะได้รับทุกข์หรือไม่ แล้วแต่ระตาของตน เช่นเพื่อนมาด้วยกันสามคนมีกันข้างระเบ้ที่ซากเข้าไปที่รก คนหนึ่งไม่เป็นอะไรเลย คนหนึ่งซาก อีกคนหนึ่งก้วยคาที่ คนที่คองการจะพรรณนาเหตุการณ์นี้อาจจะใช้คำเปรียบเทียบกับ “เคราะห์ดีคุ้ม เพราะร้ายตายขุม” ได้

ในภาษาอังกฤษเช่น

Spare the rod and spoil the child.^{๓๔}

A cat may look at a king.^{๓๕}

Meat was made for mouths.

etc.

ลักษณะเรื่องจิ้งหรีด ส้มตีส และความสมมูลเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คำเชิงอ้างอิงมีความ
ระรื่นหู ในตอนนี้จะลองวิเคราะห์หาลักษณะที่ทำให้ใหม่เนื้อความคมคายคุดบ้าง

ประการแรกที่เดี๋ยวจึงจะต้องกล่าวถึงความกระตือรือร้น ถ้าสุภาพหรือคำพังเพยไต่ยาวเท่า
กับคำอธิบายในเชิงอรรถก็คงจะกลายเป็นคำพูดธรรมดา ไม่คมคายอะไรเลยและมหาขนคง ไม่น่า
ไปใช้ คุณสมบัติร่วมของคำเชิงอ้างอิงในทุกภาษาคือความกระตือรือร้น รู้จักเลือกถ้อยคำให้เหมาะสม
กับเรื่อง เมื่อเลือกคำได้แล้วก็พูดเพียงสั้น ๆ ให้ความกระชับ คำเชิงอ้างอิงในภาษาไทยมีลักษณะ
กระตือรือร้น เพราะถ้อยคำยาวเยิ่นเย้อก็คงไม่ติดอยู่ในภาษา เช่นคำกล่าวเปรียบเทียบเป็นวลี
สำเร็จรูปว่า “*ลันไม่มีกระดุก*” เป็นการกล่าวสั้น ๆ แต่กินใจความมาก เพราะตัวอย่างที่เลือกมา
เปรียบนั้นเหมาะสม ลันเป็นอวัยวะที่ไม่มีกระดุก (ซึ่งเปรียบเหมือนหลัก) และสามารถกระดุกไป
ในทิศทางต่าง ๆ ได้มากมาย วลีสำเร็จรูปนี้จึงหมายความว่า “พูดสับปรับ กลับกลอก พูดไม่จริง”
บางที่การพูดสั้น ๆ แต่ใช้ตัวอย่างที่เหมาะสมมากทำให้คำเชิงอ้างอิงของชาติต่าง ๆ ไปตรงกันเข้า
ได้ ในเรื่องลันไม่มีกระดุกนี้ กาญจนาคพันธ์ เขียนไว้ในหนังสือ สำนวนไทย เล่ม ๒ หน้า
๒๕๙ ว่าหลายชาติมีสำนวนคล้ายกัน เช่น กรีกว่า “*ลันไม่มีกระดุก แต่หักกระดุกได้*” ชาว
มะระดีในอินเดียว่า “*ลันไม่มีกระดุกแต่พูดให้ร้ายได้*” ชาวสก็อตซ์ว่า “*กลับลันกลับง่ายกว่าเรือใหญ่*”
 เป็นต้น

บางครั้งผู้กล่าวคำเชิงอ้างอิงยอมเสียความกระชับของเนื้อความเพื่อให้ถ้อยคำกระตือรือร้น ที่
ทำเช่นนั้นได้ เพราะทราบกันอยู่แล้วของผู้พูดผู้ฟังว่า คำเชิงอ้างอิงนั้นสำหรับใช้ในสถานการณ์
แวดล้อมอย่างไร และมีความหมายว่าอย่างไร คำเชิงอ้างอิงบางคำจึงมีความหมายเป็นนัย จะเข้าใจ
คำเชิงอ้างอิงของคนใดก็ตามเมื่อรู้เรื่องอยู่แล้ว เพราะเข้าใจจนประเพณีวัฒนธรรม และความเป็น
อยู่ของชุมชนที่พูดภาษานั้นเป็นอย่างดี ในภาษาไทยมีเชิงอ้างอิงที่มีความหมายเป็นนัย ๆ อยู่มากมาย

๓๔. กุเริงอรรถที่ ๒๐

๓๕. แมวสามารถจ้องพระราชาได้ หมายความว่าถึงจะต่างชั้นวรรณะกันก็พอจะจ้องกันได้ไม่ห่างไกลถึง
ขนาดเอื้อมไม่ถึง อีกประการหนึ่งอาจใช้ในความหมายเตือนผู้เป็นใหญ่ว่าไม่ให้ลืมนึกถึงความสำคัญของผู้น้อย

ปัจจุบันนี้ค่าเชิงอ้างอิงเช่นนี้ค่อยคลายความนิยมจากมหาชนลงไป เพราะคนไทยรุ่นใหม่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากคนรุ่นเก่า การศึกษาค่าเชิงอ้างอิงประเภทนี้จึงช่วยให้เราเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อตลอดจนค่านิยม ที่บรรพบุรุษของเราเคยถือ คิวอย่างค่าเชิงอ้างอิงที่กล่าวมา ๗ ทำให้ความหมายค่อนข้างลึกลับอยู่บ้าง สำหรับคนไทยสมัยใหม่มีเช่น

เลี้ยวหัวงาน^{๓๗}

ลูกผีลูกคน^{๓๘}

สามสสิ่งเฟื่อง^{๓๙}

ค่าเชิงอ้างอิงที่มีความหมายเป็นนัย ๆ บางครั้งก็มีความประหลาดประหลาด ซึ่งฟังแล้วปวดแสบปวดร้อนอยู่ไม่น้อย แต่โดยเหตุที่การเปรียบเทียบทำได้อย่างคมมาก จึงทำให้มีผู้พอใจจำไปใช้เช่น

กาคาบพริก

เคาะกะลามากเกิด^{๔๐}

๓๗. กาญจนาคพันธ์ อธิบายสำนวนพูดเช่นนี้ไว้ว่า “ใกล้จะเป็นผล ใกล้จะสำเร็จ จวจะได้อการวลา” ที่พูดอย่างนี้เพราะเปรียบเทียบกับการไถนา “งาน” หมายความว่างานไถนา ซึ่งคำนี้ได้มาเป็นเนื้อที่นาที่เรียก งาน ๔ งานเป็น ๑ ไร่ การไถนาจากหัวคันนามุมหนึ่งไปตามยาวถึงอีกมุมหนึ่ง เรียกว่าไถกะ พอถึงมุมที่หักเลี้ยวไปตามกว้างถึงอีกมุมหนึ่งเรียกว่าไถแปร ตอนไถหักเลี้ยวตรงมุมเรียกกันว่า เลี้ยวหัวงาน ไถเลี้ยวหัวงานนี้จากขอบนอกเข้าข้างในเรื่อยมาจนถึงตรงกลางก็เป็นเสร็จงาน ก็คือเสร็จเนื้อที่จากงานหนึ่งคำว่า เลี้ยวหัวงาน จึงกลายมาเป็นสำนวน การงานอะไรก็ตามที่อยู่ในระยะเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือว่าใกล้ความสำเร็จเข้ามาก็เรียกว่า เลี้ยวหัวงาน” จากหนังสือเรื่อง *สำนวนไทย* เล่ม ๒ หน้า ๒๕๖
๓๘. กาญจนาคพันธ์ อธิบายไว้ในหนังสือเล่มเดียวกัน หน้า ๒๖๖ ว่า “เป็นสำนวนหมายความว่าไม่แน่เอาเป็นที่แน่ไม่ได้ ได้เสียกำลังกัน ฯลฯ มูลเหตุของสำนวนมาจากทารกที่เกิดใหม่ ในสมัยโบราณการแพทย์ไม่เจริญ ทารกที่คลอดใหม่มักไม่รอด หรือตายใน ๓ วัน ถ้าพ้น ๓ วันไปแล้วก็ถือว่าไม่เป็นอันตราย จึงเกิดวิธีทำเกตุคตจนเอาเกตุใส่กระถังร้อน สามวันลูกผี ส่วนลูกคน ลูกของใครเอาไปเนื้อ ในคำทำขวัญทารกของโบราณก็มีว่า เราสู้ขอชื่อไว้ให้เป็นเมียสาวสามสาม คำว่าสามสามได้ ในสามวันเป็นลูกผี พันธุ์วันเป็นลูกคน ดังนั้นจึงเกิดคำสุกสุกคน ใช้เป็นสำนวนอะไรก็ตามที่ไม่แน่ อาจจะได้หรือไม่ได้ สำเร็จหรือไม่สำเร็จกำลังกัน”
๓๙. กาญจนาคพันธ์ อธิบายไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันหน้า ๓๕๕ ว่า “หมายความว่าบ้าๆบอๆจริศ ไม่ปรกติ ฯลฯ สำนวนนี้เอานำหนักบาทหนึ่งมาเปรียบ บาทหนึ่งมีสี่สลึง สามสลึงเฟื่อง แปลว่าไม่ครบบาทบาทอยู่เฟื่องหนึ่ง สำนวนพวกเดียวกันนี้ มีเต็มบาท ไม่เต็มทอน ไม่เต็มเต็ง”
๔๐. กาญจนาคพันธ์ อธิบายไว้ในหนังสือเล่มเดียวกัน หน้า ๒๒๔ ว่าหมายถึง “เลวทรามต่ำช้า สมัยโบราณเราเลี้ยงมาใช้กะลาใส่อาหารให้กิน เวลาจะเรียกหมาให้มากินอาหารเราเคาะกะลาเป็นสัญญาณให้หมารู้ หมาได้ยินเสียงเคาะกะลาก็มา อนึ่งเราเชื่อกันว่า สัตว์หรือสิ่งมีชีวิตที่จะมาเกิดในท้องนั้นคอยหาโอกาสที่จะมาเข้าท้องอยู่ทั่วไป พอสบโอกาสอะไรเข้าอย่างใดอย่างหนึ่งก็รีบกระโดดเข้าท้องทันที” และอธิบายต่อไปว่า “ดังนั้นการเคาะกะลาเรียกหมาแล้วหมาจะมา จึงเอามาเปรียบกับสิ่งมีชีวิตที่มาเกิด” เรียกว่าเคาะกะลามงคึกซึ่งแปลตรงๆได้ความว่า หมามาเกิด นั่นเอง ผู้เขียนใคร่อธิบายเพิ่มเติมว่า คำเปรียบเทียบกับอย่างนี้ในสมัยโบราณไม่นิยมใช้แล้ว เคยได้ยินอยู่บ้างใช้ว่า ซึ่งหมาเกิด ส่วนคำว่า “เคาะกะลา” นั้นกลับนำไปใช้เปรียบกับผู้ที่เห็นแก่กันหรือเห็นแก่ใจ พอผู้มีบุญจะให้ทำงาน ไม่ว่าจะป็นงานชั่วร้ายหรือดีอย่างไร แต่ถ้ามีน้ำขำในกะลา พอเคาะหมาก็มา บางทีได้ยินใช้กันว่า พอไม้ ๆ ก็มา เป็นคำร้องเรียกหมา

นอกจากความกระทัดรัดของเนื้อความ ลักษณะอีกประการหนึ่งที่ทำให้คำเชิงอ้างอิง มีผู้นิยมนำไปใช้มาก คือการพูดเป็นความเปรียบ ไม่พูดตรง ๆ ตรงกับที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Figure of Speech ความเปรียบส่วนมากเป็นการนำข้อความที่มีความหมายทางรูปธรรม (concrete) ไม่มีความหมายทางนามธรรม (abstract) เช่นใช้เปรียบเทียบแสดงอารมณ์ความรู้สึก อุปนัยใจอยู่ในภาษาอังกฤษมีข้อความเชิงเปรียบเทียบที่เข้าแบบบนอยู่มากเช่น

as proud as a peacock.

to drink like a fish

A sleeping fox catches no poultry.^{๔๑}

ในภาษาไทยมีคำเชิงอ้างอิงที่เป็นความเชิงเปรียบเทียบอยู่มากจนนับไม่ถ้วน ตัวอย่างที่ยกมาแล้ว ส่วนมากเป็นการเปรียบเทียบที่นำเรื่องทางรูปธรรมไปตีความหมายทางนามธรรมแทบทั้งสิ้น ในภาษาแม้วมีคำเชิงอ้างอิงอยู่เหมือนกัน ภาษาแม่รวบรวมคำสุภาษิต คำพังเพย คำคม ตลอดจนวลีสำนะไว้รูปไว้ในหัวข้อเดียวกัน รวมเรียกว่า “ข้าหลู”^{๔๒} ซึ่งแปลตรง ๆ คงจะได้ความว่า “คำพูดที่เป็นดอกไม้” เพราะในภาษาแม่ “ข้า” แปลว่าดอกไม้ และ “หลู” แปลว่าคำพูดหรือภาษา ถ้าแปลเอาความ “ข้าหลู” น่าจะแปลว่า คำพูดที่คมคายไพเราะ ข้าหลูในภาษาแม่ส่วนมากมีความหมายเชิงเปรียบเทียบ เช่น

“อันเจ้า-อู-อันเจ้า-เทรอ-เส่อ-เตา

อันเจ้า-ตี-แน่ง-เส่อ-ตี-เตา”

แปลว่า “เราสามารถปลัดจากภานะทุกอย่างได้ แต่เราไม่สามารถอุดปากคนได้”

“อันปลั่ง-ตี-แข่ง-ฉง-ตี-ก้า

อันเตย-เต-ตี-แน่ง-ตี-ควะ-อันเตย-เต-อันตี-ตี-ต้า”

แปลว่า “ถ้าใบไม้ไม่ร่วงเสียบ้างบ้างจะทับเกินไป ถ้าคนไม่ตายเสียบ้างคนจะล้นโลก”

นอกจากใช้ความหมายเชิงเปรียบเทียบแล้ว คำเชิงอ้างอิงใช้กลวิธีอื่นอีก เพื่อให้เกิดความคมคายเป็นที่ประทับใจคน แต่เพื่อให้บทความกระชับเข้า จะได้กล่าวถึงอีกกลวิธีเดียวเท่านั้น คือวิธีการใช้ข้อความให้ขัตกกัน เพื่อดึงดูดความสนใจของคน เช่น

๔๑. แปลว่าสุนัขจึงจอกทีนอนหลับย่อมจับไก่ไม่ได้ หมายความว่าเปรียบเทียบผู้ไม่กระตือรือร้นย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ

๔๒. ผู้เขียนไม่ยืนยันว่า ศัพท์ไทยที่ไร้ถ่าย ทอดเสียงภาษาแม่ในบทความนี้จะถ่ายถอดได้ตรงสำเนียงแม่แท้ที่ ไม่ใช่ศัพท์โพเนติก เพราะต้องการให้ผู้อ่านอ่านเข้าใจได้ง่าย อย่างไรก็ตามสำเนียงไม่ใช่เรื่องสำคัญในที่นี้ เพราะเรากำลังกล่าวถึงเรื่องความหมาย

ผิดกันเป็นพักกับคน
ผู้ตื่นตลก ขบครอกเดินถนน
พูดไปสองไฟเบย นิ่งเสียต่ำลงทอง
หมาเห่าไม่กั๊ก

๗๘๗

๔. ประโยชน์ของการศึกษาคำเชิงอ้างอิง

ในที่สุดของบทความนี้จะได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาคำเชิงอ้างอิงพอเป็นสังเขป เพราะประโยชน์มีอยู่มาก จะยกมากล่าวทั้งหมดก็ทำให้บทความนี้ยาวเกินไป ประโยชน์สำคัญของการศึกษาคำเชิงอ้างอิงคือ ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความคิด จิตใจ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ตลอดจนสิ่งที่ชุมชนที่ใช้คำเชิงอ้างอิงนั้นถือว่าเป็นคุณธรรม คือเป็นกฎเกณฑ์สำคัญให้ ผู้ศึกษาเห็นค่านิยมของสังคมนั้นนั่นเอง

ข้อความที่ว่าคำเชิงอ้างอิงเป็นเครื่องหลักความจริง ที่มีอยู่ในใจของชนชาติที่กล่าวคำเชิงอ้างอิงนั้นเป็นความจริงที่นักสังคมวิทยายอมรับมานานแล้ว ดังนั้นเมื่อนักสังคมวิทยาจะทำการศึกษารายละเอียดของชนชาติใดก็ตาม เขาก็มักจะเว้นมิได้ที่จะรวบรวมเอาคำเชิงอ้างอิงที่คนเหล่านั้นพูดกันมาศึกษาด้วย เพราะเขาทราบว่า เป็นเครื่องความคิดในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและความประพฤติ ตลอดจนชี้ให้เห็นสิ่งที่ชนกลุ่มนั้นเห็นว่าเป็นอุดมคติหรือเป็นของมีค่า ตัวอย่างเช่น สุภาษิตไทยมีอยู่ว่า "ไม่ควรเอาหิมเลนไปแลกกับเกลือ" ย่อมแสดงให้เห็นว่าคนไทยเราเห็นว่าหิมเลน ซึ่งเป็นของดี ประดิษฐ์ขึ้นมาด้วยความลำบาก^{๔๓} มีค่ามากกว่าเกลือซึ่งเป็นของหาง่าย มีอยู่มากมายในธรรมชาติ นั่นคือสุภาษิตของชาติที่อยู่ใกล้ทะเลหาเกลือได้ง่ายจนเห็นเกลือไม่มีค่า สุภาษิตเช่นนี้เราจะไม่พบในคำพูดของชาวป่าเขาเขาที่อยู่ห่างไกลทะเลเพราะเราได้ทราบว่า ชาวป่าบางพวกเห็นเกลือมีค่าจนกระทั่งใช้น้ำไปหมั้นเจ้าสาวได้ อีกตัวอย่างหนึ่งเช่น สุภาษิตโบราณของไทยที่ว่า "สิบตะเกาะก็ไม่เท่าพระยาเลี้ยง" ย่อมอธิบายได้ที่ว่าทำไมคนไทยจึงนิยมรับราชการกันมากกว่าทำอาชีพขนานอื่น เพราะรสนิยมอันนี้ได้แสดงให้เห็นแก่นแท้มาตั้งแต่สมัยโบราณแล้วจึงมีผู้บันทึกลงไว้เป็นสุภาษิต ส่วนมิชชันนารีเมื่อไปสอนศาสนาในดินแดนใด เขาก็ต้องพยายามเรียนภาษาและพยายามเรียนรู้คำเชิงอ้างอิงของคนในดินแดนนั้น เพราะเมื่อเขาสามารถส่งสอนและยกตัวอย่างเป็นข้อความที่คนเหล่านั้นยอมรับนับถืออยู่แล้ว การจัดการสอนศาสนาของเขาก็จะง่ายขึ้นมาก

๔๓. หิมเลนทำมาโดยการหุงการบูนกับเครื่องยาหลายอย่าง

นอกจากนี้ การศึกษาวิธีการที่ชาติหนึ่งรับเอาคำเชิงอ้างอิงของอีกชาติหนึ่งมาแล้วนำมาปรับปรุงให้เข้ากับสภาพชีวิตของตนจะช่วยให้เราสามารถเข้าใจวิถีชีวิตของชาตินั้นได้มากกว่าเขามีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เขาใกล้ชิดกับสิ่งใดบ้าง ตัวอย่างเช่นเมื่อชาวนิโกรในเกาะจาไมก้ามารับเอาสุภาษิตอังกฤษที่ว่า "All is not gold that glitters"^{๔๔} มาใช้เขาก็แก้ไขเสียใหม่ให้เข้ากับชีวิตบนเกาะจาไมก้าซึ่งที่คนส่วนมากเป็นไร่่อยว่า "No eberyting wha get suger a sweet"^{๔๕} หรือเมื่อชาวแม้วรับเอาสุภาษิตจีนที่สอนให้ผู้ยิ่งใหญ่เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของผู้น้อย เพราะถ้าผู้ยี่ถ่าบากแล้วคนใหญ่คนโตก็จะสบายไม่ได้มาใช้ ชาวแม้วก็แก้ไขเสียใหม่ให้เข้ากับสภาพชีวิตของชาวเขาว่า

“ ฟัง - ไล่ - ฟัง - เข้ - ทัวะ - ซ้า
 สี่ - ไล่ - เหนาะ - ทัวะ - กู ”

แปลว่า “ เมื่อลมพัดแรงมันก็ย่อมกระแทกภูเขาด้วย เมื่อความทุกข์ยากมาถึงผู้น้อยมันก็ย่อมกระทบผู้ใหญ่ ”

นอกจากการศึกษาคำเชิงอ้างอิงจะเป็นประโยชน์ต่อวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ดังกล่าวแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาทางภาษาศาสตร์ เราทราบแล้วว่าคำเชิงอ้างอิงเป็นถ้อยคำที่มีอายุเก่ามาก บางคำไม่ทราบว่าตั้งขึ้นในสมัยใด ดังนั้นจึงมีคำโบราณอยู่ในเชิงอ้างอิงเป็นจำนวนมาก การพิจารณาคำเก่าที่อยู่ในคำเชิงอ้างอิง ช่วยแก้ปัญหาทางภาษาศาสตร์ทำให้ทราบว่าระบบเสียง รูปแบบของคำ โครงสร้างของประโยคและความหมายเดิมของคำเป็นอย่างไร ช่วยให้ทราบเรื่องภาษาในสมัยโบราณเพิ่มขึ้น ขอยกเว้นไม่ให้อตัวอย่างในเรื่องนี้โดยละเอียดเพราะเป็นเรื่องที่ยืดยาวมาก

ในที่สุดของบทความนี้ น่าจะกล่าวสรุปว่า คำเชิงอ้างอิงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเพราะเป็นเพชรของวรรณกรรมพื้นบ้าน และเป็นเพชรที่สะท้อนให้เห็นแร่ธาตุที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น คำเชิงอ้างอิงสะท้อนให้เห็นความเจ็บแสบของคนในท้องถิ่น คำเชิงอ้างอิงส่วนมากกระทบที่ครัด บางครั้งจึงเข้าใจยากอยู่บ้าง แต่เมื่อเข้าใจแล้วจะเห็นความจริงที่เปรียบเสมือนมณีอันฝังอยู่ในเรือนที่เป็นรูปแบบภาษาที่ไพเราะคมคาย

สุริยา รัตนกุล

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๔๔. แปลว่าสิ่งที่สกปรกไม่จำเป็นต้องเป็นทองเสมอไป

๔๕. แปลว่าไม่ใช่ทุกสิ่งที่มีน้ำคาลอยู่จะหวาน ภาษาอังกฤษตรงนี้เป็นความพยายามที่จะถ่ายทอดสำเนียงพูดของนิโกรบนเกาะจาไมก้า ตัวอย่างนี้ได้มาจากบทความเรื่อง *Jamica Proverbs* ซึ่ง Martha W. Beckwith เขียนไว้ใน *Publication of the Folklore Foundation (Vassar College 1925), No. 6*